ВОЛЬНАЯ БЕЛАРУСЬ

Тыдневік палітычны і літэратурны.

Умовы падпіскі:
На год......12р. —
На поугода.... 7р. —
На 1 мес.... 1р. 50к.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: г. Мінск Захарауская, 18. Тэл. 776.

Перамена адрэсу 50 к.

Год выдання II.

Цана асобнаго № 40 кап.

Ніхай жыве Вольная Беларусь!

№ 9. 1918 г. 17-го сакавіка 1918 г. № 9.

Ен ні згіне...

(Настрої).

Ці дзялю я свой сум с цішынею,
Ці жартую с сябрамі над чарай,
Перад мысльлю таемна маею
Ніадступнай, назойлівай марай,
Як жывы, як бы узяты з натуры,
Усе малюецца вобраз пануры:

Як калосся у жытнім полі
стаяць людзі на рауніне;
Бытцам вецяр каласочкі,—
гэтак сум іх прыхіляе.
Ані шэпту! Часам толькі
мацъ-зямліца уздыхае:
«Ой, пагіне... Усе пагіне!»

Захавaушы слонцо, укрылі
небо ймглішчы і туманы;
Ніпагодай край, здаецца,
ад прадвеку той забраны;
І ні кліч яму ты долі:
гіне зык тут нізваротна;
Заміpae слово нават...
Ах, маркотна!

Усе мне вобраз цяжкі той здаецца,
Ці адзін, ці хаджу між людзей я..
Толькі-ж... раптам, часамі прарвецца,
Бы шаленство якое, надзея:
С-пад сьвятых нябес блакіту
Праманіста сонцо зьяе
І дзяцей зямлі з нябыту
І з заніку паднімае.
І буяе духам вольным
Той народ, што на рауніне
І жывець жыццем давольным...
— «Ен ні згіне! Ен ні згіне!»

19/III 18г. **А. Гарун.**

„Пауночныя Балканы“.

Пад гэткаю назваю зьявілася у заграгічным друку стацця францускаго публіцысты Вільям'а Мартэн'а. Віленская беларуская газэта «Гоман» у № 19 ад 5-го сакавіка, знаемячы з зьместам намяненай стацці, разважае пытанне, ці мае слушнасьць увага Мартэн'а, калі ен перасьцярагае вялікія дзяржавы ад утварэння дробных дзяржавау паміж Нямеччынай і Расіей,—«пауночных Балканау».

Тлумачучы прычыну безупынных сварак і змагання паміж балканскімі народамі, Вільям Мартэн бачыць паутарэнне абмылак 1872 г. у ціперашнюй палітыцы Нямеччыны. Нямецкія дэлегаты прызналі правэ народау: Курляндзія, Літва, Эстляндзія, Ліфляндзія, Польшча, Беларусь, Украіна жадаюць нізалежнасьці. Тым часам, усе гэтыя народы так перамешаны між сабою і маюць такія супрэчныя інтарэсы, што спауненне іх пажаданняу будзе ніпакоіць усю Эуропу. Толькі Польшчу аутар адгэтуль вылучае.

«Ніхай так»,—піша «Гоман»;—«можам сьмела сказаць, што, апрыч ніпамерных апэтытау яе (Польшчы) на нашу зямлю, нас с Польшчай нішто ні злучае. Запрауды: павэдлуг нацыянальнаго складу, Польшча рэзка аддзеляецца ад усіх суседзяу; эконамічных інтарэсау, супольных с Польшчай, мы зусім у нас ні бачым, а старыя успаміны аб калішнім супольным дзяржауным жыццю з ею у нас такія горкія, што і супольнасьць гістарычных традыцый адпадае. Мы зьвернемся за тое да рэшты народау, якія жывуць між Расіей і цэнтральнымі дзяржавамі,

На першым пляні стаяць два народы: беларускі і літоускі, каторыя зьвяртаюць на сібе увагу тым, што нацыянальныя і жыццевыя інтарэсы і гістарычныя традыцыі ні разьдзеляюць, а злучаюць іх у адно. Нацыянальныя,—бо маюць яны тых самых ворагоу, с каторымі ужо дауно змагаюцца за свой быт, бо цэнтр нацыянальнаго жыцця у іх супольны—Вільня, каторая, лежучы на этнографічным беларускім абшары, была супольнай сталіцай абодвых народау с таго часу, як тут залажылася Беларуска-Літоуская дзяржава пад імям Вялікаго Княства Літоускаго. Жыццевыя—бо беларускія і літоускія абшары складаюць адну вялізарную гаспадарку, жывуць адным эконамічным жыццем, у каторым зьеднало іх ад вякоу цягаценне да Балтыцкаго мора і цяпер зьвязывае дапасованая да гэтаго сыстэма дарог—чугунак, шассэ, а так само супольныя водныя дарогі—рэкі... Дый тое трэба адзначыць, што дзеля разьвіцця прамысловасьці на этнаграфічна літоускім абшары і дзеля збыту іх Літве патрэбны багатыя сырьем Беларускія землі, для каторых ізноу важна мець фабрыкаты літоускія, дастауленыя без аплаты мыт Урэшці, гістарычныя традыцыі у беларусау і літвіноу—тыя ж самыя: яны супольне стварылі сваю, некалі нізалежную, дзяржаву.

Вось-жа развязка пытання аб нізалежнасьці Беларусі і Літвы напрашываецца сама сабой: утварэнне дуалістычнай дзяржавы. зложанай з дзьвех аутаномных нацыянальных тэрыторый з аднэй найвышэйшай цэнтральнай уласьцю. Гэтак справа робіцца шмат прасьцейшай.

Далей, возьмем суседзяу Беларуска-Літоускаго краю. Для нацыянальных спорак між беларусамі і літвінамі—з аднаго боку, украінцамі і латышамі—з другога ніякаго грунту німа: ні водзін з гэтых народау ніколі ні выяуляу жадання панаваць над другімі; кожны мае зусім выразную нацыянальную тэрыторыю; эконамічныя інтарэсы іх ні разьдзеляюць, а злучаюць, прымушаючы шукаць саюзау і укладаць конвэнцыі аб прывозе вытворау адной стараны чугункамі другой, аб абмене прадуктамі і т. д.. Мы бачым, што між Украінай і Беларусьсю ужо некольки месяцоу ідзе супольная работа у беларуска-украінскай эконамічнай камісіі у Кіяві. Мы ведаем, што Курляндзія—пры безпасрэднай граніцы нашаго краю як з Расіей, так і Нямеччынай,—у такой жа меры мае карысьць з беларуска-літоускаго транзіту па чугунках яе, як мы—з доступу да латышскаго узбярэжжа мора.

Гэтак ні кажучы аб Польшчы, дзеля ніспакойства п. Вільям'а Мартэн'а ніякаго грунту німа. Мы сказалі: «ні кажучы аб Польшчы», бо запрауды, толькі з яе стараны мы бачым захватныя апэтыты на чужыя землі, выплываючыя ні са злой волі польскаго народу, а з ншчасьліваго географічнаго палажэння Польшчы. І тут перад Эуропай уздымаецца безспорна труднае пытанне: як супакоіць Польшчу?

Мы ні прабуем развязываць гэтаго пытання,—ніхай над ім папрацуюць вялікія дзяржавы. Але адно можам сказаць напярод: калі дамаганні палякоу маюць быць здаволены коштам таго ці іншаго с суседніх народау між Расіей і Нямеччынай, каторыя жадаюць поунай свабоды кожны для сябе, дык утворыцца ніколі нізажываючая рана, каторая і дасьць аснову дзеля „пауночных Балканау“».

Так, дзеля добраго суседзкаго нацыянальнаго жыцця Літвы і Беларусі перашкод німа, а дамаганні Польшчы крыюць у сабе цяжкія скуткі і для самой Польшчы. Згоды у Беларусі с Польшчай быць ні можа,—аб гэтым парупілася «палітыка на крэсах». Ненавісьць да усяго, што польскае,—вот плен працы гэтай палітыкі і заплата беларускаго народу за вякавы зьдзек і паняверку. Ні Польшчы ні Маскоушчыны,—Беларусь мае уласны шлях і з яго ні збочыць... **Я. Л.**

Увагі да нацыянальнаго руху.

«У істоці усякі нацыянальны рух мае мешчанскі (буржуазны) характар і заусёды становіцца у адпор сацыяльным надзеямі і дамаганнях работніцкаго стану»

«Нацыянальнае пачуцце падтрымліваецца і шырыцца валадарнымі станамі, каторым трэба падзяліць работнікаў, каб потым лягчэй было разьбіваць іх у борвах за эканамічныя палапшэнні.»

Такія, цалком хвалшывыя, погляды пашыраюцца шмат кім с правадыроў сучаснаго [з большэвіцкім нахілам] сацыялістычнаго руху, якія добра запамятаваўшы сабе словы граматы комуністаў: «работнікі ні маюць бацькаўшчыны. Нельга пазбавіць іх таго, чаго у іх німа», забыліся саўсім аб правіле: «спосаб разумавання марксізму дыялектычны.»

Заданнем нашым ні ёсьць спрэчка с такімі соцыялістамі, але залічаем ні лішнім сказаць некольні слоў аб прычыне, змушаючай іх адступаць ад здароваго способу разумавання і правідловых поглядаў.

Прычына гэтая—псыхолёгічнаго парадку і мае пачатак у характару той працы, якую прыходзіцца рабіць соцыялісту.

Соцыялістычны устрой—анцітэза сучаснаго устрою. Ен мае запанаваць толькі на грузах цяперашняго супольства.*) Соцыялістычная ідэя—гэта брадзільны пачатак новых кшталтаў жыцця у цяперашнім устрою, заўсёды яму варожы і ні свой. Праца соцыяліста скірована да будавання гмаху новаго жыцця сярод сучаснасьці, каторую ён ніўпынна намагаецца зруйнаваць, праз што заўсёды павінен быць на старожы, бо навокал яго непрыяцельскі кош. Тысячы нібезпечэнстваў пагражаюць яму—воіну за будучыну—ў кожным мамэнце, а на перадзі сьвеціць вялікая «ваенная дабыча.» І німа дзіва, што часамі ў ваяўнічым запале, а часам паддаўшыся слабасьці, ён можа згубіць меру відочных рэчаў і часу. Бо і соцыяліст мусіць прызнацца: «чалавек я, і усё чалавечае мной ўладае.» Тады яму здаецца, што мэта, да якой кіруецца усё яго духоўнае жыцце, ужо саўсім блізка і каб яе дастаць—досыць ступіць яшчэ адзін толькі крок ці выцягнуць руку. Тая грамадзкая сіла, на якую апіраючыся спадзяецца ён дасягнуць свае мэты,—пралетарыят, работнікі,—перацэніваецца ім у такі мамэнт, здаецца мажнейшай, чым ёсьць напраўду, бо яму, каторы заглядзеўся у будучыну, чакаючы найбарджэйшаго яе зьішчэння, моцна хочацца ўзмацавання гэтай сілы, каб, калі можна, зараз-жа пераскочыць с «панства прымусу» у панство свабоды.»

Моцнае бажанне найхутчэйшаго зышчэння яго ідэалу, а часамі, у слабых людзей, і жаданне самому ўступіць у «зямлю абецаную»—вось той псыхолёгічны чыннік, які часамі змушае соцыяліста адступаць і ад гістарычнай праўды і ад правідловаго способу разумавання.

Чыннік гэты, здаралося, панаваў часова і над людзьмі вялікай разумовай сілы і здольнасьцяў. Соцыялісты брэдоўцы (утапісты) як Оўэн, Сэн-Сімон, Фур'е Кабэ,—людзі вялікай аналітычнай моцы, найлепей за усіх сваіх сучасьнікаў бачыўшыя хібы акаляючаго іх сьвету, рабіліся дзяцьмі, як толькі пачыналі думаць аб будучыне. Ім здавалося, што для шпаркай, фэерычна простай, перабудовы супольства, апрача трафна накрэсованаго пляну, трэба саўсім німнога: толькі агульнай згоды, толькі паспалітай добрай (як у іх) волі.

І з вядомых соцыялістаў т. зв. «навуковай школы» ні усе былі чужымі гэтаму граху. Напрыклад, калі у 1898 г. гэрманская соц.-дэм. партыя адтрымала першы раз на выбарах у рейстаг каля 3-х мільёнаў галасоў за сваіх кандыдатаў, адзін з бацькоў гэтай школы, Энгельс, паддаўся самаашуканству і прарочыў, што ў хуткім часе, усяго праз некольні гадоў, мусіць наступіць соцыялізм.

Гэты-ж чыннік, здаецца нам, лежаў у грунце моцнаго проціўмілітарнаго Эрвэістскаго руху у Францыі, хаця жыццё зрабіло потым з Эрвэ заядлейшаго мілітарыста.

Ен жа выклікае ў жыццё і анархізм, які ў сваім тэорытычным засноўку і практычных праявах ёсьць ні больш, як безсільны протэст проціў сучаснасьці.

Калі з такога пункту паглядзець на праявы расійскаго грамадзкаго жыцця, пачынаючы ад марца 1917 году, то шмат якія з іх зробяцца і ясьнейшымі і больш зразумелымі, а паміж імі і тая ніспагаднасьць, з якой расійскія «цэнтральныя» і «левыя» соцыялісты адносіліся к праявам нацыянальнай сьвядомасьці і нацыянальна-палітычнаго руху сярод нівялікарускіх народаў імпэрыі. «Дзеля таго, што ім так бажалося—ім так здавалося.» Ім, расійскім соцыялістам, такі доўгі час у кляшчатках найцяжэйшаго самаўладства марыўшым аб свабодзе і так раптоўна, ніспадзевана для сябе пазбаўленым усякіх перашкод, выскачыўшым з падполля на шырокае поле дзержаўнаго будаўніцтва, уроілося, што «другі дзень пасьля соцыяльнай рэвалюцыі» мае быць «заўтра», а «першы» ужо настаў «сягоння.» Колькасьць гэтых тэрмінаў ні усімі, канечне, лічылася аднаковай, што залежало толькі ад характараў і дасьвядчэння асобных людзей, але ад ніякіх праграмаў і тэорыяў.

Людзі больш спакойнаго характэру і лепшаго тэорытычнаго і жыццёваго дасьвядчэння разцягвалі «сягоння» і аддалялі «заўтра» на ніпэўна доўгі час; гарачэйшыя з натуры аблічалі «сягоння» у 10—15 гадоў, а «заўтра» паказвалася ім ужо у малюнку праўдзіваго Эдэму; а маласьвядомыя і саўсім цёмныя навіцыушы соцыялізму, у якіх перарабілася большая часьць салдацкай, работніцкай і селянскай людпасьці у Расіі, думалі проста:—што «сягоння» гэта зараз-жа,—як сказаць, а «заўтра» мае быць праз 24 гадзіны і да такога разумення стараліся стасаваць свае учынкі.

І праявы нацыянальнаго руху (які здаецца агульна-народным, але бывае такім вельмі рэдка) здаваліся большай часьці з іх (расійскіх соцыялістаў) і ніпатрэбнымі і шкадлівымі для інтарэсу ніваладарных станаў, работніцкаго і селянскаго. Нашто дзяліцца, калі наступіў час агульнаго карыстання агульным дабром? Дзеля чаго драбіць свае сілы, калі патрэбно зьеднанне усіх для абароны «новаго супольства?» Нашто гэтыя «мовы», «культуры»—забыткі старога сьвету, калі зступіла на зямлю сьвятая вестка ўсясьветнаго брацтва? Нейначэй—гэта «работа мешчанства.» А калі нават гэта рух і самога працоўнаго люду, то гэта адсталасьць, якой ні павінна быць мейсца ў сучаснасьці. І адсюль: вайна словам, агнём і мячом проці нацыянальнаго адраджэння. Вось прычына, якая змушае нікаторых правадыроў соцыялізму у Расіі і іх вучняў шырыць сярод паспольства хвалшывыя погляды на нацыянальнае пытанне і нацыянальны рух.

Другой німа. Праўдзівы, ні заражаны псыхозам соцыяльнаго бунту, соцыяліст ніколі ні ашукаецца ў значэнні слоў граматы Камуністаў: «работнікі ні маюць бацькаўшчыны. Нельга пазбавіць іх таго, чаго у іх німа.»

А. Прушынскі.

*) Слово «супольство» азначае гэтта суму дзержаўна і прыватна—праўнічых, так само гаспадарчых адносін, якія пануюць паміж людзьмі, т. е. тое, што у расійскай тэрмінальогіі разумеяцца пад слоўмі «соціальный порядок.»

Прыфрантавы рубеж на Беларусі.

(Нататкі і уражэнні).

II.

Промыслы, промыслы і промыслы. Куды ні павернішся, дзе ні глянеш,—усюды цябе спатыкае чалавечая безмерная смага да нажывы, да лёгкіх грошай: салдаты-артэльшчыкі прадаюць за безцэнкі крадзяныя боты, палаткі, абмундзіроўку. Кожны казак мае у сваім паходным сядле цэлыя магазыны розных награбованых рэчаў—загаркі, сярэбраныя лыжкі, відэльцы, плюшавыя коўдры,

абрусы і ручнікі. Часамі прадаюць нават самавары, скрыпкі, швэйныя машыны, дамскія польты і дзіцячыя абуткі.

Вясковыя бабы-салдаткі прадаюць нікаторыя рэчы с сваіх пайкоу, якіх яны ні ужываюць, напрыклад, цукер і гарбату. На гэта ёсьць спэцыяльныя скупшчыкі, каторыя разьезджаюць па вёсках і скупліваюць у селян «ніпатрэбныя» прадукты.

Цукер ідзе на гарэлку і на цукеркі.

С таго часу, як забаранілі цукерням у Мінску рабіць цукеркі, адкрылася цукерня у глухім лесі, на Даугінаўскім тракту, некалькі вёрст ад заст. Здраньне. Там працавалі і у дзень і у ночы, потым вывозілі у розныя гарады і на фронт «монпасье».

Мястэчковыя і селяне вазілі з Мінску пшонную муку, соль і газу [тады як было забаронено вывазіць] і прадавалі па вёсках і мястэчках за шалёныя грошы.

Па мястэчках (ні глядзючы на ранейшыя пагромы казакаў пры адступленнях і наступленнях) кіпело гандлёвае жыцце. Залажылі крамы ні толькі бывшыя гандляры і крамнікі, але, нават, шаўцы, краўцы, кавалі, вучыцелі і усе тыя, у каторых былі такія-сякія «здаровыя клёпкі» у галаве. Гандаль закружыў усім галовы.

Прамысловасьць гэту разьвілі блізасьць пазыцыі, інтэнданцкае дабро, інтэнданцкія спрытныя чыноўнікі. У гэтай прамысловасьці адкрываецца цэлая оргія крадзенаго безлічанаго «казённаго» дабра.

Інтэнданты без усякаго сораму прадавалі за малыя грошы розным купцам цукер, крупы, муку, падошву, боты, абмундзіроуку, бялізну, мыло, масло і др., —тавары на соткі тысяч руб. вартасьці.

Гэтых купцоў называлі «інтэндантамі». Іх склады зрабіліся багацейшыя за праўдзіва інтэнданцкія. Потым інтэнданцкія чыноўнікі куплялі у дастаўшчыкоў-падрадчыкаў гэтыя самыя тавары і другі і трэці раз... А тавары, як заварожаныя, усё верталіся назад... Гэткім спосабам інтэнданцкія тавары на паперах перабывалі на усіх пазыцыях, а на ужыванне салдатам вельмі мала пападаліся.

Прадукты плавалі проста, без усякай мэты, як «по синимъ волнамъ океана корабль одинокій...»

Інжэнеры, якія будавалі розныя баракі і масты, купляючы лесу на 100 р., выдавалі распіскі на 1000 руб., а грошы дзялілі папалам з гаспадаром.

Фуражыры да такога безстыдства дайшлі у гэтым кірунку па вёсках, што заходзілі да пізнаёмых людзей, каб ім пісалі карткі на нібы-то адтрыманыя грошы за сено і авёс.

У Вілейцы (Вілен. губ.) быў такі выпадак. У аднаго ваеннаго дастаўшчыка афіцэр прынімаў авёс пад вагу. Гэты самы афіцэр рабіў з ім розныя комбінацыі. Пры гэтым як раз быў чужы афіцэр. Той прыкмеціў, што дастаўшчык фальшывіць вагу і сказаў гэта афіцэру-прыёмшчыку. Афіцэр-прыёмшчык добра гэта і раней ведаў, але, каб выйсьці с такога ніцікаваго становішча, даў дастаўшчыку некалькі зычных аплявухаў-пашчэчын. Дастаўшчык чуць ні аблізываючыся міргнуў афіцэру—свайму хаўрусьніку, што ён добра зразумеў яго хітрыкі і ні крыўдзіцца на яго. Некалькі дзён хадзіў дастаўшчык з апухшым тварам, але прыняў за добрае, бо гэтаго вымагала «стратэгія.» І рабіў ён далей свае апэрацыі з інтэндантамі.

Кралі усе, хто толькі мог. Па мястэчках і гарадох (Вілейка, Даўгінова, Крайск, Курапец, Вязынь, Ілія, Радашковічы і др.) так само па ваколічных вёсках усе падробна гэта апаведаюць.

А калі часам пападаліся нікаторыя з «вольных» і выкруціцца не ьга было, то камэнданты па мястэчках ужывалі «бярозавую кашу». За купляныя у артэльшчыкаў бочкі з маслам, палаткі, боты і г. д. селян секлі розгамі самым патрыярхальным спосабам, аж дыміло... А зладзеяў высшаго калібру выкуплялі з бяды асобы «з уплывам» с прыгожаго полу.

Кожнае мястэчко мае сваю хадатайку, «полкавую даму», каторая у добрых, інтымных зносінах з «высшым начальствам»; разьезджаюць з гэтым начальствам на аўтамабілях, пырскаюцца дарагімі парфумэрыямі і ядуць шакаладкі. Чуць ні што тыдзень меняюць усё новыя каракулявыя польты, начэпліваюць на сябе золато і шоук. Гэтыя сучасныя гэтэры, нібы густы плюшч, аплялі увесь фронт, высасываючы сокі; гэта тыя Юдыфы, што ні абманываюць сваіх Гэліфэрнаў і галоў ім ні адсекаюць, а толькі закручываюць. Большая частка гэтых фаворытак у сучаснай вайне—с сёстраў міласэрдзя. Яны лічуцца вялікімі збавіцельками розных, а па большай часьці нісумленных, людзей. І тыя людзі глядзяць на іх са шчырай павагай, як на вялікіх, магічных жрыц....

Знаў я асобіста адну такую фаворытку у м. N. Бацька яе—вялікі ваенны падрадчык, мужу палоні, а яна—інструктар «па інтэнданцкім справам.» Разьезджае па усяму фронту і прыфрантавых гарадох с цэлай сьвітай сваіх паклоннікаў, ад пагонаў прапоршчыка да генэралавых чырвоных лампасаў. Яна хваліцца у цэлым районі. Ні мала яна, як акула тая, глынула казённых грошай.

Яе маленькі сынок, у чэркескай формі, і то хваліўся мне, што усе афіцэры маму яго цалуюць... Праўда, хваліўся ён мне і другімі сваімі энцыклопэдычнымі адукацыямі. Напрыклад, ведае ён усе ваенныя чыны і іх тытулы. Ведае ён клічкі усіх сабак у цэлай ваколіцы.

І паміж усім гэтым хаосам зьдзівіўся я, калі спаткаў у беларускай вёсцы палонніка-аўстрыяка славяніна, каторы так-само гандляваў. Абарваны, абросшы барадой, ён прадаваў ілюміневыя пярсьцёнкі і Хрыста... Ні так прадаваў Хрыста, як Юда, на мукі, але ніжывога, з альховаго дрэва вырэзанаго, таннымі малявідламі размазанаго, нізграбнаго, с крывымі палачкамі, замест ног, с тварам нейкаго разбойніка...

Старыя бабы ахвотна куплялі і ківалі галовамі... На вялікім гандлёвым рынку крадзенаго народнаго дабра, над рэчкамі чалавечай крыві палонныя людзі «прадавалі Хрыста». А ўвакол іх кішэлі палоннікі Молоха, рабы нажывы

Ніпрытомны залаты каскад бушаваў, скакаў, пераліваўся з рук у рукі, як у чортавай калысцы. Апекуны народу пад markovнымі фірмамі, пад хітра-мудрымі ярлыкамі вялікіх патрыятычных дзеячоў, свабодна няньчыліся з грашыма—праўдзівым сьвядэцтвам на кроў і пот мазолістых народных рук.

І часта, як у хамэльонаў, меняліся коляры грашавых знакаў: рознакалібэрныя маркі, ваенныя пазыкі, пазыкі волі, «керанкі» і г. д..

І часта, як на кінодраме, меняліся ідэі у кіраўнікоў массамі. А глаўная ідэя,—сьвятая сьвятых кожнаго,—была адна: вялікая смага да нажывы, набіўка кішэняў... Залаты хмель закружыў усім галовы.

Аж страшна, аж жудасна робіцца, як абхопіш у думках увесь гэты кашмарны абраз. А усё на народны рахунак—яго плечы павінны за усё гэта адпаведаць.

Вайна—гэта тое чароўнае зелле, што перакідывае людзей у зьвяроў і у яшчэ шмат чаго горшаго.

Увесь лёгкі слой ранейшай культуры выходзіць, як яечная скарлупіна, і астаецца адзін голы страшны Адам з воўчымі клыкамі...

(Далей будзе).

З. Бядуля.

З романа „Крыж“.

На гаю.

...Ды йшоу, абы ісьці.

Мінуушы свае агароды і узьняушыся на узгорачык блізка шляху, прыстоіу, гледзючы,—кудой лепі пайсьці. Навокала па усяму лагу, ад сьцежкі, што выходзіла лі маста на шлях, да канавы, што тут ужо рабілася падобнай да рэчкі, быу купнік. І Лявон успомніу, як у маленстві дзеці, ходзючы тут да школы, казалі, быццым чулі ад старых, што усе гэтыя купіны—магілы французоу. Тут жа было некольккі сажалак, запылытых і зарослых чуткім пакрывам з моху, сакі і карэння, на каторы ні усходзілі ні хлопцы, ні коні, бо можна было праваліцца, а злашча у позную пару. І шчэ казалі, што у адной нейкай сажалцы есьць грошы і заклятае машыннае дрэво, кавалачкі каторага, цьмяныя і цьвердыя, іншы раз пападаліся на лагу, калі хлопчыкі, закасаушы калашыну, лезьлі у багно ламаць пухоукі ці ірваць лілеі. Казалі, што у Купальскую ноч і у восень на Рабінавую ноч, а таксама і у другія страшныя ночы здаецца тута аганек, баран без галавы, чорненькі сабачка і чорт ведае што.

Так успомніу Лявон тутэйшае паданне аб тым, як ехау нешта раз а познай парэ Цімох Слабаджанскі ад цесьця с талакі і з маленькім батрачком-паваждаем і ні аб чым ні думау, а хлопчык дрэмау на калесах; як раптам конь пачау порскаць, паставіу вушы дыба і пачау упінацца.—«Нэ, нэ!»—сказау Цімох і пачуу, як з лазьняку, з балота, ні-то хто адгукнууся: «нэ, нэ», ні-то баран заблекатау. А з долу, ад рэчкі, халадком цягне і вада на месяцы блішчыць, бліщчыць, толькі пустэльна і нібы страшнавата сярод гэтай начавой прыгожасьці. Цімох узбудзіу хлопчыка, каб было весялей, і толькі ж яны пад'ехалі па шляху да тэй рэчкі, як с-пад мосту выскачыу чорны баран і кінууся у бок, у зарасьні. Пакруціуся у кустох і зачапіуся рагамі за галле.—«Дзядзька,—кажыць хлопчык: нечый баран у полі астауся; зловім, завязем да хаты.» Кінуу Цімох вожкі мальцу, падбег да чорнаго барана, выкруціу яго з вербалозу і панес на калесы. І здауся яму баран дужа важкім і натта зьмірным. Палажыу яго у нагах, дау рогі мальцу у рукі, і паехалі сабе. А конь усе храпець. Да таго ішоу легка, а як палажылі барана, пачау цягнуць праз сілу, як, слово, вялікі воз. Зрабілося Цімоху акропна, прысунууся ен бліжэй да хлапца, а на таго ужо напау гэткі сон, што ні можа вевау падняць. Патаукау яго Цімох—толькі мычыць хлапец, ні прачынаецца, а баран ляжыць, касматы, крутарогі, вачамі бліщчыць. Саусім затрусіуся Цімох, а конь насілу дыбаць, аж пара з яго павалíла,—да таго стаміуся. І жвір над колкамі пішчыць. Дзело выходзе, відаць, нічыстае. Дауміуся Цімох, якога барана вязе, і ужо ні ведае, як адкасацца, і чуіць—валасы шапку уздымаюць.—«Эх,—думаіць сабе:—чаму быць, дык быць»,—схапіу барана за рог леваю, а праваю рукою раптам яго: «Ва йімя Аица й Сына...» Як пыхнуу тэй баран с калес, як зарагатау па-чалавеччу па усе балото, аж водгукі с Панскаго лесу пакаціліся, так страшны рогат па усяму полю і логу, па моху і купніку загрымеу. Зьнік за лозамі у белаватым, туманным бяздонню ночы, залітым блізкучасьцю нямога месяца, чорны баран, а Цімох думаіць: «Балазе ж пашоу раду вытурыць цябе с калес!»—абшчапіу хлопчыка ды пугаю па каню, па каню. Куляю уляцелі на соннную вуліцу пад вокны канцавой хаты. Сабакі пачалі брэхаць,—павясялелі мае талачане.

С ціхай прыемнасьцю успомніу аб тым Лявон і пачуу на душы падобнасць да такога ж самаго страху і містычнай боязкасьці, як было у маленстві. І потым узварухнуушыся ад успамінау і страціушы ачараванне, пашкадавау, што цяпер, сярод зразумелай праудзівасьці, німа ужо ані веры, ані настрою, і праз тое пуста і цяжка.

Мілыя, дарагія часы маленства! Колькі страху набрауся Лявон лі таго мосту, ходзючы адзін позна вечарам са школкі, калі настауніца кідала да цемнаго за галузу. Мост і кладзішчо—два пераходы, на якіх маліуся Лявон і баяуся глядзець у бакі, хоць дужа цягнуло зірнуць.

Узыйшоу на масток, складзяны с круглякоу, нароуных і абы-як зьбітых. От сьляды панскаго самакату: шырокая паласа елачкаю ад катка. У дажджавое надворье, а злашча у весну і восень, часта застрэвала тут на гаці машына, і з мужыцкіх хат ішлі мужчыны і хлопцы, нясьлі задоубі і вожкі, зачэплівалі яе і са сьмехам і гоканнем цягнулі яе на сухое, як бурлакі лайбу, за што пан давау рубля. А гаць і мост так і векавалі абы якія, пападжаныя і нпраездныя.

Наукола було прыгожа, як усягды у канцы лета, хаця ціха, ціха і пуста, ажно пудліва. Улева, паміж шляху і логу, разьлеглося аж пад далекі лес—Салауьеу Мшок,—голае поле, ужо выбітае пасьля жніва стадкам, паласатае ад вузенькіх шнуроу і бурых межау і такое маркотнае.

На той жа бок шляху, але на тэй старане логу, была зжатая яр.

Гдзе-ні-дзе шчэ стаялі услоны з аусяных снапоу. На 'днэй палосцы былі бабкі і копы. Па шляху тарарахау нехта на калесах з жэрдзю, зьезджау у бок на сьценку і пад езджау да тэй палоскі; ні адпрагаючы каня, стапавіуся сярод бабак і бяручы адразу у абедзьві рукі па многа кароткіх снапоу за курчавае шэпацячае калоссе-мяцелкі, клау на воз. Выдзеляуся сярод поля жоутаго зялены, насьпезаючы гарох і пажоукла лапік бульбоуніка.

К Узьдзьвіжэнню апусьцеіць яровае поле і зробіцца, як і тое, жытнае.

Лявон пашоу з мосту ні па шляху, а управа па лагу, лі рэчкі, уздоуж засеянаго жыта. На душы было пакутна, і мусі праз тое тры бярозкі пры дарозі, першыя з логу, здаліся цяпер адзіноткамі, хоць і шумлівымі, як і раней, у маленстві, але куды жалабнейшымі і быццым ні такімі прыгожымі і нат' мізэрнымі.

Край жыта загібауся дугою, і за паваротам Лявон угледзіу хлопчыка і дзеуку з граблямі. Яны надскрэбалі камлыжкі з логу на пахату і разьбівалі іх грабльнішчам, паварнуушы граблі да гары зубамі, і потым заскароджывалі.

Хлапца Лявон ні знау, а дзеуку ведау, як раней была яна нівялічкая, нечая з Б., ды забыуся, як звацъ. Павырасьлі усе за той час, пакуль ен бадзяуся па чужой старане. І дзіуна было цяпер адразу убачыць вялікай ужо і нявестай, ці замужнай, тую дробную дзевачку, што бегала босінькая, у даматканай спадніцы, павяръж матузкамі падвязанай на плячох, і у памяці такой засталася.

Калі ен падыйшоу, хлопчык, маючы граблі на рабоці аднэй рукой, другой падцягнуу прызвычным рухам штаны і глядзеу на Лявона пільна с-пад зімовай, штучнаго баранку, шапкі. Жупанок быу рашпілен: чыстае, дзяцінпае лічко і кончык кругленькаго носіка тропку начырванелі, а пад носам быу прыкметны сьлед ад ціілаупаго мокраго.

Дзяучына хацела паказаць, што ні прыкмечаіць, і рупней падгрэбала камкі. Рабенькая хвустачка, шэры хатні палусьвітачык і падвязаная пясемкаю, з апушчаным задам, даматканая старэнькая спаднічка і лапці. Была у тым свая самабытная прыгожасьць, ды жадалося Лявону убачыць яе у тэй ба спадніцы, ды скроенай складней таксама і у сьвітцы; ну, й у хвустачцы, ды завязанай шырынкаю. Талія, русая каса с касьнікам замест таго, як есьць... Ды ужо ні будзе свае старой прыгожасьці.—«Але, гэта я бачыу так амэрыканак, дзяучын і маладых нашых, прыехаушых з Амэрыкі. Сваім уборам яны лашчуць воко хлапцоу нашых.»

Так думау і зрауняуся.

— Памажы, Божа!—сказау ім старое прывітанне.

— Дзякуім...—с пераліваміі адвесьціла яна, ні зірнуушы.

Широкія шчокі, широкі нос, чорныя бровы.

— Дзядзька! Дайце мне сярнічку.—папрасіу хлапец.

— На што табе?—спытау яго Лявон.

— Пайду у лес—цяпло раскладу.

Лявон зразумеу яго жаданне і палез у кішэню за караб-ком. Якая любота пайсьці на лядо і паміж зарасьняу, лі пня вазьбіраць трэсак, злажыць і падпаліць. Налажыць хворасту, і калі агонь прабьецца наверх і абхопіць жоутымі языкамі суччо, лежч тут, грэцца; глядзець, як агонь жугаіць, ліжыць галінкі, дыміць і ясьнеіць; і думаць аб восені, ціхім змрочным вечары, доугай чорнай ночы; успамінаць леташні год. І Лявон ахвотне дау хлопчыку серпічак, бо ен пачуу родны дух у мальцу,—абодвы былі сыны народу, душа якога праз гісто-рыю і жыцце на балотных і лесавых абшарах зрабілась па-добнай да таго ціхенька шугаючага цяпла сярод цемнаватай ціхай васенняй непагодзі на адзінокім, пакінутым лядзі.

— Ні давайце вы яму: у карты прагуляіць,—сказала дзяучына, шпарка зірнуушы і паправіушы хвусьцінку.

— Да-душы ж. не.—праудзіва скрыудзіуся хлапец,— я качарэжкі буду гнуць сабе лі коні.

— Даю, даю веры,—усьміхнууся Лявон, прыемна гле-дзючы на дзяцінныя ясныя вочкі, скрыуджана-праудзівыя.

— Яна сама падбіла папрасіць, а цяпер—ун!

— Што ж ты ілжэш?—засаромілася дзеука; скоса, збо-ку зірнула на Лявона сьмяшлівымі вачамі ды узноу пасунула хвустачку назад,

Пайшоу Лявон далей на кладзішчо і рад быу, што стрэу таго хлопчыка. Ладна было уздумаць, што сам быу такі і быу шчасьлівы. Пасьвіу коні, ведаючы, што гэта—яго праца да зімы, да навукі. І быу горд, што коні ні разу ні былі у шкодзі, ні разу ні заблудзіліся, былі гладкі. Пачувау радасьць ад здавальнення, што жывець па-людзку і маіць права гнуць качарэжкі, класьці вогнішчо і пячы бульбу. Цікау і повен чароунасьці і прынаднасьці быу сьвет; як легка было жыць! Прауда, былі нізадачы, калі прагулівау у карты усе серпікі і гузікі, але было спадзеванне ізноу вярнуць. Прауда, было ні дужа добра калець на дажджы, ды якія ж пасьля ладныя успаміны! А цяпер?.. Чаго жыць, чаго жадаць, чаго шукаць?

Кладзішчо было абкопано зарослаю, ніглыбокаю канау-каю. Тут жа ад яго пачынауся лог і шчэ ніжэй—цекла тая рэчачка. Старыя бярозы, як зялены груд, выдзелялі яго на усем полі.

Лявон узыйшоу, зьняу шапку і перакасьціуся, пачува-ючы ціхую маркотнасьць.

Пайшоу туды, гдзе была дзедава магілка сярод магілак усей радні.

Толькі адзін, вялікі і высокі, нідаўна выцешаны крыж над сьвежаю, з бурых камкоу зямлі, магілаю і два-тры ужо старэнькіх меньшых крыжоу стаялі, ато былі паваленыя, з адгніушымі канцамі, з выкінутымі крыжавінамі, заімшэлыя, трухлявыя, адстоіушыя свой век, ні дождаушыя зьмены. На іншых магілках былі гнілыя церамкі, адна-дзьве дошкі, ато ні было нічога. Магілкі рэдка ішлі у-парадак, роуна, побач, а больш былі раскінуты як пападзя,—карацейшыя, даужэйшыя, вузенькія і широкія, усе нізкія. А гдзе былі абы як накопа-ны, там ужо трудна было разлічыць, ці то згладзілася магіл-ка, ці так, проста зямелька вышэй. Мала дзе былі абкладзе-ныя дзярном, прыбітым калочкамі.

Лявон падыйшоу туды, гдзе, помніць, маленькі быушы, прыхадзіу на Радуніцу з усімі разам, і тут во, здаецца, абе-далі. Пазнавау мясьціну, пахаваную у памяці.

На Радуніцу абедаюць людзі, зыйшоушыся колькі сямей аднаго роду, на магілцы апошняго нябошчыка, ці калі то быу дзіценак, дык на магілі старога чалавека.

Старая, з выкручанаю дзіркаю (нехта ні пасароміуся і на гаю бярозавік пускаць), нахіленая бяроза, а лі яе—шы-рокая, нізкая магіла, абкладжаная старым, гнілым церамком і з дашкою зьверху, пасярод. Дзедава, здаецца.

Жадалося кінуцца на яе ніц, прытуліцца блізенька гру-дзьмі і галавою і заплакаць, заплакаць. Выплакаць любень-каму, роднаму дзеду увесь жаль, усю крыуду, усю незада-лую долю. І хліпаць так, хліпаць, чуючы мокрыя вочы: гор-ка, цяжка, глыбока к палягчэнню уздыхаючы, посьля плаку, і лежаць, і прасіць у дзеда услады і ласкі... І лежч з ім тут навекі. Божа мой! ці дауно тое было, як сядзеу ен сьляпень-кі, з белаю бародкаю, старымі, выпятраннымі, як сівы пыл, валасамі, у альняных белых штанах і такой жа кашулі з за-вязаным на шыі чырвонаю стужачкаю кауняром (сівыя вала-сы на старых грудзех віднеліся), сядзеу на запечку лі пука бобу і лузкау яго, складаючы у кухлічык, а Левачка, ут-кнуушыся яму у падол, выплаківау горкую абіду, што ні узялі на калесы, ні павязьлі у поле, ехаушы па снапы.

— Цыц, мой дарагенькі, цы-ыц!—кажа ен, і якая са-лодкая апора у дзяціннай бядзе—гэта старыкоуская ласкава-спакойная гутарка і халаднаватая, сухая рука на галоуцы.

Жадалося кінуцца і плакаць, як толькі можа плакаць душа чалавека, на гэтым замуравелым курганочку.

— Дзедзічка, дзядулечка мой сьляпенькі, ці чуіш ты, як ізноу шукаю твайго любаго подалу, і любячай рукі, і ус-лады у жыццевых нізадачах?

Спісвулося у горлі і зрыхтуваліся вочы. Ен перак-сьціуся з радасьцю і стау на калені пры могілцы.

— Супакой, Госпадзі, душу вусопшага раба Твайго Лукі...

Памірау дзед у позную восень, перад загавінамі. Лявон бачыу яго апошнія тры уздыхі. Ноч была, усе спалі, а дзед квохау і шаптау ці думау: «Божухна! Калі ж Ты па мяне сьмертухну пашлеш?» І вот прыйшла яна усьлед за доугаю хваробаю. Мусі, пачуу яе. Захацеу на двор. Злез с печы, с полу, ніхто ні чуу, калі і як. На хаці да парогу здолеу дайці і шчэ за клямку схапіуся і троху дзьверы адчыніу, а тут ужо захісталіся ногі, абвяло усе, і асунууся на парог.

— Тадора! Та-до-ра!—слаба гукау старую дачку. На вуліцы сабакі загаукалі трывожна. Старыя людзі кажуць, што чуюць сабакі, як па запляценню ад гаю да сьмяротніка сьмерць шумаціць.

Саскочыла Тадора, ускархнула нявестку Зосю,—схапілі яго, паміраючага бацьку, на пол прынясьлі, палажылі, лучын-ку уздулі, сьвечку запалілі, па сына у другую хату пабеглі. Леука прачнууся і радасна-паважна сядзеу і бачыу усе, малы з бальшымі, і спагадау дзеду, што хаценне яго спау-ніцца, што паслау-ткі Бог сьмертухну... Тры уздохі глыбо-кіх: выцягнууся, рукою сьвечку сьціснуу, другую з натугай на грудзі узлажыу, яшчэ выцягнууся, бязмоуна каукнуу шыро-кім ротам апошні раз і заціх.

Так памірау дзед. І, Божа-ж мой, як борзда прабеглі годы!

Згнілі дошкі на церамку. І крыж той высокі, дубовы, цяжкі крыж, што зьбіу плотнік, дзядзька Міхалка, гэты крыж ужо згніу; нахіліушыся, стаіць адна палка, а папярэчына ва-ляіцца сярод сухазелля пад бярозаю. Мох парос, грыбкі па-расьлі, чэрвоточына сыпліцца.

Жывыя аб жывым клапоцюць, забываюцца на гай. Толькі на Радуніцу так-сяк абпрауляюць магілачкі.

Вот нізабавам і дзедава магіла зруйнуіцца, а ці дауно ж тое было?

Ах, каротак час, а от ужо ен, Лявон, дзедау любы упу-чык Левачка, прыцягнууся сюды, згнецены жыццем. Німа ці-кавасьці, німа жаданняу... Дзед! Прымі унука свайго. Ляжыць ен с табою побач...

Дзядуля! Ты пражыу шмат гадоу, знау гайдамачыну і прыгон служыу і многа чаго у жыццю зьнес, пакуль папрасіу пакорна: пашлі Ты па мяне сьмертухну.

А твайму Левачцы дваццатая веснячка, а ужо німа ча-роунасьці; чуіш, дзедка! Німа каму пажаліцца, ніхто ні дасьць услады і ласкі. Згублена чароунасьць істнавання, дык прымі

ж, дзядуля, я ‹о! Ах, на што была тая навука?

Лявон устау і пачау веміць, гдзе павінны быць могілкі пакойных братоу і сястрыцы і цеткіна? Тут, ні тут? Чужая старана, пакуль бадзяуся па табе, адвык ад свайго, забыуся, тольві дзяціныя Радуніцы былі у памяці, і ен іх выявіць.

— Здаецца,—гэтыя, згладжаныя...

Памаліуся за іх, што ні бачыу ні разу і рухтуецца зара пабачыць родненькіх, безгрэшнымі дзеткамі памершых, пабачыць па тым сьвеці, гдзе німа балесьці, смутку і уздыханвя. Ой, зараз, нізабавам!

Пайшоу сярод могілак да хаткі, што пад заімшэлаю стрэшкаю пад купамі зяленаго галля прыціхла.

Вот у тым, вальнейшым вугольчыку кладзішча, сьвежыя насыпчкі з бурых і рудых камкоу. І крыжоу німа. Калі там! Нарадзілося шмат людзей; клопат вялікі маюць аб кавалку хлеба у тутэйшым жыцці,—куды там да крыжоу, некалі.

Кольві іх ляжыць на гаю, што знайшлі вечны прытулак, вечны спакой.

Вечны! Якое страшнае і вяліка-спакойнае слово. Вечны спакой...

Лежаць старыя і маладыя, дзяды і дзеці, мужчыны і кабеты. Лежаць ворагі і другі. Усе лежаць тутака пад бярозамі, побач лежаць.

Вярнууся Лявон і сеу на дзедау узгорачак зямлі, над тленвай дзедавай абалочкаю.

«Усе лежаць, многа іх ляжыць, вечна... Ноч, дзень, зіма, лето. Люты мароз скуе магілкі, суметамі глыбокімі засыпліць іх. Бярозы у шэрані прыгожай нідзьвіжна, ні шалохаюць, над імі стаяць. Дзьме завятуха, пішчыць, па полю круціцца; па шляху мужыцкія санкі паскрыпываюць; абмерзлы конь цюхаіць, а яны лежаць ужо. Ні холаду лютаго, ні скрыпу, ні завятухі,—вечны спакой. Зьвечарэіць; у цямноці вецер сьнегам мяцець, гудзець; можа воук гдзе блізка прабяжыць, завыіць і па весцы сабак служаіць—мертва тут, на кладзішчы, мертва. Чорная ноч.

Павее цяплом; зьбяжыць сьнег у дол цуркамі вясеннімі, зазьзяць сонейко, лог жоутымі, белымі красками зацьвіце; бярозы зазеленеюць; прыдуць людзі зрання с сякерамі, з граблюкамі, бярозак маладзенькіх з лесу прынясуць і тут пасадзюнь, дзерну паскрыпляюць, ляпаць тут будуць. Ды глуха у магілі. Ці чуеце вы там гэтае ляпанне? А посьля абеду прыдуць сюды жывыя, старыя, малыя, прынясуць гаралкі, яец сьвянчоных і усякай яды: пампушак, драчон, яешню, пячыстаго,—загамоніць, зазьвініць гай. Пачануць там-сям на сьвежых курганках выць жаноцкія зніцлыя фігуры. Ці заідзіцца там сэрцо ваша ад жаласьці; ці, можа, прыскорбна вам, вялікім, сьвятым, зробіцца ад суяты нашае, жывой суяты? Паплачуць, паядуць; вас пачастуюць у славах прыгаворкамі—сьвятых радзіцельвау—людзі жывыя. І над вечар пойдуць усе да хат: там будуць скокі і песьні, музыка, а тут ізноу усе заціхне, апусьцее, ноч зьляціць ізноу чорная; у цямноці тольві лісточкі на галінках бярозавых пад ветрам варухнуцца; у вас ізноу вечны спакой.

Так і лето надойдзе; жыто забуяе, на лядах гар дымны пойдзе, зазьвініць каса, сере шарпне; песьня пакоціцца па полю, даляціць да гаю; бярозы, як аграмадны стог сена зялянаго, стаяць. А пад імі, укруг хаткі убогай і пустай—вечны сон.

Так і восень ізноу. Ліст сыплецца... Хто жывы, здаровы, шчасьлівы успомне аб вас, на заціхшых могілкі?

Хіба часам руплівa дзяучына прыбяжыць, паглядзець на маткіну магілу, сыпнець на засыхаючую траву бупнымі сьлезамі: «Мамулічка любая! Блогаслау на жыцце у сямейцы чужой, ні прывеціівай!»

Хіба часам хлопчык з дзяучынкаю ад стадку с пужкамі, с торбачкамі прыбягуць жаліцца: «Мамулічка родненькая! Узяу тата жану маладую, ах, у нас кашулькі німытыя, у нас галоукі нічэсаны, хрыбцінка худзенькая, вочкі запалыя...»

Хіба часам іншэ каго на вечны спакой прынясуць з ладанам у паветры, плачам, ціхім гоманам; камкамі зямлі забарабанюць па беленькай, звонкай сасновай труне...

Зірнуу на гадзіннік Лявон. Позна, а куды хапацца? Некуды, як ім во тутака. Ужо німа клопату; ні паедзіш у дровы, ні павязеш нічога на торг, ні трэба солі, абаранкау купляць, ні трэба грошы у воласьць везьці. Адзелі цябе у кашулю чыстую, падпіразалі тонкай стужкаю: у лапцікі слабенькія, ні носкія, абулі цябе; злажылі, хвустачкай зьвязалі рукі жоутаваскоўыя; грамату праходную пад іх улажылі, як красачкамі абвілі; падлажылі пад галоуку падушачку лісьцяную; астатнім цалаваннем цалавалі цябе,—і ляжы:

— Царство нябеснае.

Звонка, гулка труна, хатка вечная, зачыніцца.

Нахадзіуся, набадзяуся.

Магілку насыплюць. Дзякуй, як крыжык на колькі год паставюць. І усе згінуло, мінулося, расьліна вырасьце.

Чаму ні скажыш, ці есьць там што? Ой, чаму? Страшная воля Бога у творчасьці.

— Прасьці, дзядуля мой,—зашаптау Лявон,—што у вадаверці тэй рэдка калі помніу на цябе.

Як быу у вялікім месьці на гаю, успамінау свае гэтае беднае кладзішчо і думау тады, бо іншэ меу ахвоту жыць,— пастаулю на дзедавай магілцы камень цьверды с надпісам: «Дзед мой Лукаш Гаурылавіч Літвіновіч».

Ні давялося, і на што яно? ці ні усе роуна? Вот прынясуць і Лявона Літвіновіча на вечны спакой. Хутчэй забудуцца усе, і лепей іншэ.

А яна?

... Далетае грукат вуліцы мястовай. Са сталовай чувадь бразгатню нажоу і відэльцау. За другімі дзьвярмі—вясёлы гоман і сьмех. А тут яна за роялем. Цененькая, быць былінка, троху на бок галоуку схіліушы ніуглёдна і прыгожа бегае пальчыкамі па пішчыках і, мусіць, забылася і ніуважае, што ен тут, маучлівы і зачараваны гукамі дзіунымі, балюча змагаецца з вялікім разладам душы, воч з яе ні зводзіць, шукаючы падмогі у віханню сваім, па яком шляху пайсьці: да яе, да роднаго гаю, ці да буйзеншчыны? Не, ні сыйсьціся ім, ні пара яны...

Ці даведаецца яна, шляхцянка бела-кволая, далікатная, ці даведаецца у тэй сваей вадаверці мястовай, што схаваіць ен свае каханне гарачае, свае мукі вялікія, свае расчараванне жыццевае, схаваіць от тут, пад ст‹арой бярозаю, сярод поля ціхаго, нудліваго, пры лозі с краскамі убогімі, ляжыць побач з дзядулькам сваім, вяскоуцам лапцевенькім, сярод люду запрацаванаго тваімі ж прадкамі угнячонаго,—ці даведаецца яна?

А калі й то, ці пашкадуець сярод шляхецкіх, прыгожых, заможных, далікатных хлапцоу, ці пашкадуець яго, што так верна любіу і што прыпынак вечны знайшоу у гэтым глухім кутку? Ці выцьць сабе поле, гай, равочак паукол яго, стадак, сьвіней і кароу на могілках? Парыюць свінні чалавецкія могілкі, а каровы, чэсаушыся, крыж паваляць...

Ой, больна!

І гэта замест б‹ярацьбы, змагання з ніпраудаю, заміж змагання лепшай долі свайму народу угнячонаму, заміж кахання, жыццевых чар і шчасьця, замеж жыцця маладога,—.

— Крыж!..

Крыж з надпісам, што брацішка рукою слабаю надрукуе чым-як:

— Тутака пахавалі Лявона Літвіновіча (1890—1910г.г.)

Адтуль пайшоу да хаткі-каплічкі. Дзьверы віселі на адной завесі. На масту ляжало жоутае бярозавае лісьцце і шмат было лятучак—бярозаваго сем‹я. Адно цемнаватае ваконцо, пад самай столлю, с набітай шыбаю. Вецяр улетау туды праз дзьверы да вакна і калыхау вытыканы, махрысты кончык белаго ручніка, каторым было падвязано дрэулянае, старэнькае

уніяцкае Распяцце, прыбітае у вуглу. З боку яго быу чорны абразок Юрыя, што калоу доугаю пікаю вужаку с трэмя галавамі, а з другога—на адной руцэ вісело меншае, чорнінькае Распяцце. Другая рука, разам с кавалкам крыжа, на якой была яна прыбіта, валялася кінутая на лаве,—от і увесь абставак каплічкі.

Лявон узяу гэтую руку і прыглєдзіуся, як старанна была вырэзана яна у старыя годы набожнаю рукою прыгоннаго чалавека.

Крануу лаўку, нага вывалілася. Так было усе. апушчана і убога.

І Лявон з нейкай дажэ радасна-злой прыемнасьцю, якая бывае у дзіцёнка, калі ен, пасьля крыуды, выстагнецца і надумаецца, як памрэць, і усе будуць па ем плакаць, гэтак Лявон падумау: «Ніхай жа ні спраудзіліся тыя ранейшыя лятуценні аб зьверхней культуры краю, аб тым кладзішчу з мурававай аградаю, с прыгожаю капліцаю, с падрэзанымі дрэуцамі, кветкамі, крыжамі, памятнікамі з дарагога камення, вянкамі, крылатымі анелам̃і, песчанымі чыстымі сьцежачкамі.

Ніхай жа. Вот нічога ні збылося, ні задалося, і усе астанецца, як было соткі год. Заваленыя крыжы, зрытыя сьвіннямі магілы.

Бо ні памагалі Лявону у тых дасьціжэннях, а шкодзілі і насьміхаліся. Самі вінаваты.

І ен тут мусіць ляжэ з усімі. І яго могілку зрыць падсьвінак, а крыж, чухаючыся, заваліць.

Яшчэ раз азірнуу убогае роднае кладзішчо.

— Сьпіце, родныя, і мяне жджыце гэтымі днямі!

Пераскочыу цераз канаву і пашоу па мяжы да шляху.

Ні-то дым, ні-то туман быу далека-далека на небасхілі, пры лесі. Сллася часам белая павучына. Ужо засохлі камкі на заскароджанай паласе жыта. А на другой, калі прыглєдзіцца, ужо вылезьлі чырвоныя, малюпаценькія расточкі—руць.

Калі падходзіу к шляху, с-пад лесу відаць клубіуся пыл. Ехалі паны па парцы стаеннікау. Зьляцелі з гары на гаць, затарахцелі па гаці, па хворасту і мяллю і забабэкалі па масту.

— «Вот яны—гаспадары краю, каго павінны праклінаць мы. А можа не? Які народ, такія паны. Не. А маем права праклінаць прэдкау вашых. Апалячыліся, ці абмаскалелі, калі родны народ астауся самім сабою. Тыя веру зьмянілі, ды ні здолалі «хлопау» перавярнуць. Край згубілі, пад уладу чужых аддалі. Вот і панаехало ж іх у вашыя дзедаускія родныя і рукамі бацькоу нашых здабытыя, маенткі—гнезды, панаехало праклятых.

А народ адзін, нішчасны і пакінуты.

Праўда, шкода вас, трагічна і ваша панская доля, ды—ну вас, праклящце на вас за нідбаласьць вашу.

Вы панавалі, і родны край прапанавалі. Сьляпыя!

Вот згнілі вашыя палацы, заглохлі і высячаны сады і аллеі, заплылі і зарасьлі копаныя рукамі дзядоу маіх пруды і ставкі, зьедзены мышамі дарагія малюнкі і кнігі, усе гіне і прападае без карысьці дзеля роднаго народу.

Праклящце на вас!

Вот выходжу за край гнілога жалкаго гнезда вашаго і што я бачу?—Быццым толькі што праклядзеныя, гразныя, вузенькія дарожкі. там-сям шырэйшыя, абсаджаныя па загаду царыцы-немкі бярозамі: гаці, лады і балоты; куча хатак. як куча гною: цераз дзесятак верстау—убогая цэркаука мужыцкая ці касьцел,—і усе, і уся культура відочная, усе спадкаемство, што пакінулі сыном гэтай старонкі бацькі іхныя..

Бо вы панавалі, балявалі, па заграніцах езьдзілі, а дома жылі замкнуушыся у сваіх палацах сярод безконцаго, пустэльнаго мужыцкаго мора, што крывавымі мазалямі з убогай зямлі золато вам выскрэбало...

Так абурыуся Лявон і сам сабе дзівавау, што шчэ здолен так распаляцца па прызвычцы, як быццым то ні усе роуна цяпер.

Фаэтон легка пракаціуся міма Лявона. Паня с сумнымі, дэлікатнымі вачамі пільна зірнула у яго бок і кіунула чуць прыкметна, калі датыкнуся брыля. Можа дзівілася, адкуль ен сярод тутэйшай пустэльнасьці?

Старая паня, пад чорным вуалем, і галавы ні павярнула.

Лявон пайшоу па шляху у другі бок, ні к дому, а у Б.

— Самагубство...—часам шэптау ен.

Гжацк. 1916г. **М. Гарэцкі.**

Дарога.

Я. Колас.

Ад кургана да кургана,
Ад гая да гая
У пяць нітак легла цьмяна
Пуціна крывая.
То лясок, то луг, то поле,
То лужок зялёны...
Эх, прастор, эх, воля, воля
Да балот разгоны!..
І куды бяжыш, дарога,
Ткань нагі і кола?..
І маўчыць пуціна строга,
Безатказны долы.
Ну, што ж? далей, гайда далей,
За узгоркі тыя...
Ні стрымацца нам: мы—хвалі
Ціхія рачныя.

Высокі Бераг.

Высокі Бераг, родны мілы!
Люблю я твой пешчаны скат
І хвоек нізкіх гурт пахілы,
Кацоў гранічных цэлы рад.
Люблю я лес, што над табою
Высока ўзьняў свае камлі:
Зьвіліс карэнні над вадою,
Як бы вянок табе спляли...
Бруіцца Нёман мелкаводны
У тваіх прыўдалых берагох,
У лозах ветрык вее згодны,
І ходзіць шэпат у чаратох.
Высокі Берag, кут мой мілы!
Люблю я жоўць тваіх пяскоў,
Разложных хвоек гурт пахілы
І ціхі гоман лазьнякоў.

1915 г.

Разстанне.

Вечарэло і ціхало,
І гушчэлі цені;
Поле моўчкі пазірало,
Лес быў ў задуменні,—
Той стары лес, праз камары
Наша йшла дарога,
А пад намі, на прасторы
Божаго разлога
Хмаркі згодна йшлі куды-то
Сьветлай чарадою.
Сумам даль была спавіта,
Як мы йшлі с табою.
Удоўж дарогі разрасталісь
Высілісь хваіны,
І маўчалі, ні гайдалісь
Лапы іх, галіны.
Пастаялі, разьвіталісь
Мы с табой у лесі,
Разышліся, пахавалісь
У густым навесі
Маладых ялін і хвояў
І бярроз пахучых.
Жаль разстання сэрцо кроіў,
Ціхі жаль, пякучы.
Я спыніўся—сэрцо млело,
Сумна стало у лесі,
Толькі лісьцяе шапацело,
Бы той дождж па стрэсі
У вечэр восені пастылы,
У змрок спавіты шэры,
Як твой вобраз зьнікнуў мілы,
Дарагі без меры.

Восянь у гаю.

Гай заціх, бы зачарован,
Гук і сьпеў яго пахован.—
Гай сумуе і маўчыць,
Бы душа у час зьмеркання;
Толькі песьней пахавання
Вецер у лісьцяю зашуміць,
А яно паміж камлямі
Залацелькімі роямі
Заснуецца, задрыжыць
І на дол, ужо зьмяртвелы,
Так пакорна, так нісьмела
С ціхім шэляхам ляціць...
Ціха у гаю і маркотна,
Толькі лісьцячко гаротна
Штось-то смутнае гудзе.
У гэтай мові ападання
Песьню сумную зьмеркання
Думка чуткая вядзе.

Якуб Колас.

Што робіцца у Мінску?

Перажыўшы у новай абставі пару тыдняў, Мінск уваходзе ў звычайную калею жыцця. Крыху ішчэ трудна прывыкаць да нікаторых парадкаў, злашча да тых, на якія німа ішчэ ніякіх законных пастановаў.

Так, праўдзівай балячкай абыватэляў-мінчан зьяўляецца «курс рубля». Справа гэткая: спачатку, як толькі паявіліся нямецкія акупацыйныя грошы, ішлі яны па свайму звычайнаму курсу; (г. зн., па цане, якую і паказуе лічба даннай паперкі); праз пару дзён гэтыя ж самыя паперкі пачалі ісьці у двойчы вышэй за расійскія (за 1 рб. расійскі давалі 50 кап. акупацыйных). Праз дзён пару зноў «курс апаў» і «акупацыйны» рубель раўняўся расійскаму рублю. Гэтак «курс» «падаў» і падніма̃ўся ужо некалькі разоў. Як цяпер «стаіць курс» і сказаць трудна: амаль ні кожная крама мае сваю уласную «разцэнку», свае на гэта погляды і свой «курс». У нікаторых рубель «керэнскі» лічыцца меньшым за «царскі» рубель, другія акупацыйныя грошы лічуць у двойчы даражэй і г. д.. Путаюцца рахункі с «керэнкамі», «мікалаеўскімі», маркамі, акупцыйнымі... Ускаламуцілі мінскія гандляры «курс рубля» і у гэтай муце ловюць у сваю кішэню і ні дробную рыбу...

Зносін з Расіяй, а нават і з бліжэйшымі гарадамі, покуль што, німа.

Группа пачтовых чыноўнікаў хоча арганізаваць местовую почту. З гэтай прапазыцыяй зьвярнулася яна да гарадзкой управы.

Прэдстаўнік Гарадзкога харчовага к-ту вядзе перагаворы з гэрманскай уладаю, каб улада памагла у харчовай справі. Яму абецалі, што нямецкая улада пойдзе на сустрэч: нібаўна выдавацімо яна прадукты патрэбныя для шпіталяў, прытулкаў і г. д..

Гадаўшчына рэвалюцыі прашла ціха і спакойна. Ніякіх сходак, ні маніфэстацый ні было.

Штодзенна адтрымліваюцца Віленскія газэты, у тым ліку і «Гоман», які зьеднаў сабе шмат прыхільнікаў сярод мінчан.

Уселякія весткі.

Камісар па справам окупацыі.

Як даведываецца «Lok Anz.», мае быць назначан нямецкі імперскі канцлер дзеля спраў занятых зямель у прыбалтыцкім краю і ў Літве з мейсцам бытнасьці ў Бэрліне.

У гэтым урадзе мае быць сконцэнтровано палітычнае і эконамічнае упраўленне гэтых зямель, дык гэта паказвае, што на Ліфляндзію і Эстляндзію у справах праўна-дзяржаўных угледаюць а так само, як на Літву і Курляндзію.

На становішчо камісара бытцым-то ужо намечан праўдзівы тайны надрайчы і цяперашні дырэктар прускаго міністэрства сельскай гаспадаркі, граф Робэрт Кэйсэрлінг. Як вядома, ён знаходзіцца цяпер у Румыніі.

Літэратура і навука.

Школьныя падручнікі, выданыя у Вільні у часі нямецкай акупацыі (1915-1917 г.).

1) **Родныя Зерняты** Кніжыца для школьнага чытання. Год II і III, навучэння. Лацінкаю, стр. 240, з рысункамі Зложыў В. Ластоўскі.
2) **Першая Чытанка.** Кірыліцай і лацінкаю, стр. 64) Кніжыца для беларускіх дзетак дзеля навукі чытання. Зложыў В. Ласт..
3) **Новы Лемэнтар**—для беларускіх дзетак. (Лацінкаю, з рысункамі, стр. 32). Зложыў і выдаў Янка Станкевіч.
4) **Задачнік** для пачатковых школ. Год I, II і III навучэння. Г Юрэвіча. Пераклад В. Л. (лацінкаю, стр. 112).
5) **Выпісы з беларускай літэратуры** Аддзел I. Пробкі літэратурнай мовы XIII—XIX сталецця. (лацінкаю, стр. 16).
6) **Выпісы з беларускай літэратуры.** Аддзел II. Духоўныя песьні. (лацінкаю, стр. 16).

Іншыя кніжкі, выданыя у Вільні у часі нямецкай акупацыі (1915-1917 г.)

1) **Нашы песьняры.** Літэр турна сомыяльныя нарысы Антона Навіны. (лацінкаю, стр. 84).
2) **Каліся.** Сцэнічны абразок на 2 акты Ф. Алехновіча (кірыліцай, стр. 32, in 16).
3) **Што было і што будзе.** Адбітка з газэты «Гоман» Петры з Арэнат. (лацінкаю і кірыліцай, стр. 24, in 16).
4) **Загадкі.** Сабраў і выдаў В. Ластоўскі. (лацінкаю, стр. 24 in 16).
5) **Эконамічная эволюцыя і беларускі рух.** Адбітка з газэты «Гоман». А. Луцкевіч. (лацінкаю, стр. 16).

«Абарона сталіцы»

Падчас пераменавання Пецербургу на Петраград, у Кіяві хадзіў па руках гэтакі верш украінскаго пісьменніка В. Самойленкі:

Плач і лемэнт у сталіцы:—
«Немцы йдуць!» Жахнуўся урад
І хутчэй зьбірае раду,
Як бы іх прагнаць назад.
«Ні давайма Пецербургу!»
Усе крычаць,—ен даў нам лад.
Ен-жа вогнішчо, з якога
Идзе збаўенны дым і чад.
Тут спачынак ад культуры,
Тут распусты пышны сад,
Дзе на скурах інародцаў
Сьпіць расійскі рэтраград.»
Ні прыдумалі міністры,
Як пазбыць свой заніпад.
— А паклічам старца Грышку,—
Ці ні дасьць які парад?..
Ен ні толькі для паненак
Повен чараў і прынад,
Ен прамудры, хоць і просты
Ен—дзяржаўных думак склад.»
Вось прышоў ен, і міністры
Па чарзе, усе стаўшы у рад,
Ла рукі яго прыпалі,
Рускі творучы абрад.
І тагды, па цалаванню,
Ен сказаў ім: «Ну, наўрад
Спадзевацца вам ратунку
Ад палкоў і ад брыгад.
Трэба шмат на гэта зброі
І ваенны увесь даклад.
Не,—найлепей я схаваю
Наш славэтны стольны град:
Хай ні знайдзе Пецербургу
Ні адзін нямецкі гад.»
Уздыхнуўшы, памаліўся
І пачухаў старац зад,
Ды рэчэ: «Ніхай жа—будзе
С Пецербургу Петраград!»

З 10-го нумару у „Вольнай Беларусі“ пачне друкавацца сьмяхотная штука у 3-х дзеях Вінцука Дуніна-Марцінкевіча „Зальоты“. Камэдыя гэтая напісана у 1870 г. мешанаю мовай польскай і беларускай і нігдзе ні друкавалася. Выпраўленая, яна зьявіцца у друку першы раз. Асобнаго выдання за хібнасьцю коштаў покі што ні будзе.

Рэдактар Я. Лёсік.

Выдавец: «Т-во Беларускай Культуры». Друкарня Я. А. Грынблята.